

Sait Çetinoğlu: Etnik Temizlik ve Ekonominin Türkleşmesi

Posted on 20/12/2014

II. Mahmut'un *Hayriye Tüccarları* fermanı[1] ile ekonomik aktör olarak sahneye çıkartılmaya çalışılan müslüman - Türk'ün, II. Jöntürk/Kemalist iktidar dönemindeki cisimleşmesini çeşitli veçhelerden inceleyen Murat Koraltürk *Erken cumhuriyet döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*[2] adlı çalışması ile gayrimüslimlerin ekonomik yaşamdan yasalara aykırı zor ve insanlık dışı sert önlemlerle kazanmasını ve yerine müslüman-Türk'ün geçirilmesini çok net bir şekilde dile getirir.

II. Hamid döneminde uygulamaya konulan *Birlik ve Selamet Projesi* ile *ümme*t tarifinden dışlanan Gayrimüslimler için *selamet* bir daha geri gelmemek üzere ortadan kaldırılma sürecinin son halkası olan Kemalist dönem uygulamaları Koraltürk'ün çalışmasında özlü bir şekilde ortaya konulmaktadır. Hamid'in *ümme*t tarifinde yer almayanlar Kemalist dönemde de *vatandaş* tarifi içinde yer almayacaklardır.

Her türlü zor ve şiddetle tarihsel topraklarından kazınan bu unsurlar giderken geride bıraktıkları ekonomik değerler Müslüman-Türkler tarafından el konulurken, işgücü piyasasından da dışlanan bu unsurların yerine de Müslüman-Türk unsurlar yerleştirilmektedir.

Zaten İttihatçılar (1. Jöntürk) da dahil olmak üzere tüm Osmanlı yönetici sınıfının imparatorluğu bir arada tutabilmek için geliştirdiği tüm düşünceler daima hakim etnisitenin tartışmasız egemenliği olarak anlaşılmıştır. '*Millet -i Osmaniye*' terkininin açık karşılığı Türk'tür.[3]Diğer unsurlar dışlanır. Bu dışlama Kemalist iktidar sürecinde billurlaşır.[4]

Koraltürk, bu billurlaşmayı üç başlık halinde ve on iki alt başlıktaki örnek olaylarla çeşitli yönleriyle inceler: *Göç ve ekonominin Türkleştirilmesi*, *Sermayenin Türkleştirilmesi*, *İşgücü ve mesleklerin Türkleştirilmesi*. Koraltürk, incelediği örnek olayları bir yap-bozun parçaları gibi birleştirerek bütünü fotoğraflarken, Örnek olaylarla resmettiği bu süreç, *iktidar* adına yaşanan insanlık dışı uygulamaların istisnai tedbirler olmadığını gayrimüslimlere karşı uygulamaların köklerini, Ayhan Aktar'ın deyimıyla *uygulamaların soyağacını gözler önüne seriyor*.

İncelemede *milli İktisat* yerine *Ekonominin Türkleştirilmesi* terimi tercih edilmiştir. Koraltürk'ün tercihini incelemeye sunuşu ile katkıda bulunan Ayhan Aktar şu kelimelerle özetler: “Bir bakıma, *Milli İktisat* kavramı İttihatçıların ve onların devamı olan Kemalistlerin kendi ekonomik tercihlerini simgeleyen yansız veya kanser terminolojisi ile izah edersek *selim* bir kavramdır. Kavramın *habis* ve yıkıcı tarafı ilk anda kendini ele vermez, ilk bakışta, milli iktisat politikalarının anti-emperyalist ve yabancı sermayeye karşı özellikleri dikkat çeker. Azınlık mensubu tüccara ve üreticiye karşı bir ayrımcılık içeren boyutu göze çarpmayabilir. *Ekonominin Türkleştirilmesi* kavramı ise akademik anlamda doğru bir kavramdır. Cumhuriyet tarihi içinde azınlık mensuplarının ekonomik hayattan tasfiye olmalarına yol açan yasal veya yasa dışı tüm tedbirlerin toplamını ifade eder. Eğer yaşanan sürecin adını koymak istersek, *ekonominin Türkleştirilmesi* doğru, tarafsız ve bilimsel bir adlandırma olacaktır.”

Aktar, ayrıca Ziya Gökalp'ın *Yeni Hayat ve Yeni kıymetler* adlı makalesinden örnekler vererek, tasfiye/kazıma sürecinin ideolojik temelini vurgular: “Ziya Gökalp, Türkiye'deki gayrimüslimleri Latin Amerika tipi *komprador burjuvazi*[\[5\]](#) tipinde bir ekonomik örgütlenme modeli içinde görmekte ve aynı zamanda dini bir ayırım olan Müslim-gayrimüslim ayrımının, dinsel olmaktan öte kültürel farklılıklar düzeyinde de ele alınmasını gerektiğinin altını çizmektedir. Kısacası, Türkleştirme politikalarının temeli, kültürel plandaki farklılıkların da bir grubun tasfiyesi ile birlikte ortadan kaldırılması ve Müslüman Türk unsurun egemenliği altında yeknesak, homojen ve etnik-dini bakımdan birbirine benzer bireylerden oluşan bir

toplum yaratılmasıdır. Murat Koraltürk'ün bu kitapta yan yana getirdiği yazılarını dikkatli bir biçimde okuduğumuz zaman, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonominin Türkleştirilmesi sürecinde siyasi iktidarın kendi yurttaşlarına karşı uygulamış olduğu politikaların aynı zamanda nüfusun homojenleştirilmesi amacını da taşıdığını görüyoruz. Hedef, uzun vadede esas olarak Müslüman-Türk unsurun egemenliği altında işleyen bir ekonomik düzen yaratmaktır."

Osmanlıda, Müslümanlar bürokratik burjuvaziyi oluştururken azınlıklar da ticaret burjuvazisini oluşturması ve ayrı kutuplara düşmeleri, 1908 *Jön-Türk Burjuva Devriminin* tuhaflığıdır, bundan sonraki tarih bu 'garabetin' ortadan kaldırılmasının tarihi olacaktır. Türk bürokratik burjuvazisi *devrimi* yaptığıında, ittifak kuracağı 'yerli' ticaret ve sanayi burjuvazisi yoktur, 'milli'ler *burjuva devrimini* yaparken, burjuvalar 'gayri milli'dir, 'milli' unsurlardan oluşmamaktadır (burada meşruiyetini Batı'da ya da Batıcılıkta arayan bürokratik burjuvazinin ne kadar 'milli' olabileceğini tartışmıyoruz!). *Türk burjuva devrimi*, diğer burjuva devrimlerinde olduğu gibi ittifak kuracağı milli unsurlardan oluşan 'milli' burjuvazisi *olmadığından* bunu kendi eliyle yetiştirecek yani kısaca Bürokratik burjuvazi Gayrimüslim burjuvaziyi yok ederek yerine kendi geçerek iktidarını tehdit edebilecek bir unsur ortadan kaldıracaktır.^[6] Kısaca Müslüman-Türk bürokratik burjuvazi ticaret ve sanayi burjuvazisine dönüşecektir. Koraltürk'ün çalışmasında uygulamaların iktidara yönelik yüzünü açıkça görebilmekteyiz.

Bürokratik burjuvazinin iktidarına tehdit olarak gördüğü Gayrimüslim ticaret ve sanayi burjuvazisini süreç içinde etkisizleştirerek yok etmesi bir iktidar mücadelesi olup, dönemin sosyal formasyonuna denk gelir. Bu bakımdan Müslüman-Türk unsurun egemenliği altında işleyen ekonomik düzen bir sonuçtur. Bu sonuç devletin niteliği ile ilgilidir. Bu nedenle devletin niteliğini, politik kertenin önemini, yönetici politik sınıfın ideolojisini dikkate almayan tahlillerin bir kıymet-i harbiyesi olamaz. Bu tür bir yaklaşım veya yok sayma da, kaçınılmaz olarak 1. ve 2. Savaş sırasında üretim ve dağıtım zincirinin dinamitleyen 1915 Soykırımı ve Varlık Vergisi uygulamalarının ekonomik akıl dışılığını ve yok ediciliğini

anlamaya imkân vermez. Zira sistem hakkında bütünleyici bir anlayışın yokluğunda, sisteme ve/veya onun kimi veçhelerine dair tahlillerin inandırıcılığı tartışmalıdır. Tabii bizzat bu uygulamaların misyonu ve işlevi de...[\[7\]](#)

Marx'ın ünlü eseri *Kapital*'in birinci cildinin birinci bölümünün başlığı *meta fetişizmidir*. Bununla Marx kapitalist toplumun sırrını açığa çıkarmak istemiştir. O sır, kapitalizmin ekonomiye dayanması, ekonominin de tüm diğer sosyal veçheleri belirlemesi, sosyal formasyonda asıl belirleyici olanın ekonomik kerte olmasıyla ilgilidir. Eğer biri haraca dayalı pre-kapitalist üretim tarzıyla ilgili bir kitap yazmaya girişmiş olsaydı, eserin adı Kapital yerine iktidar, birinci bölümün başlığı da Meta fetişizmi yerine İktidar fetişizmi olurdu.”[\[8\]](#) Samir Amin'in bu tespiti *son* derecede önemlidir ve nasıl burjuva toplumu ekonomik belirleyiciliğe dayanıyorsa, pre-kapitalist dönemin Avrupa dışındaki sınıflı toplumları da başlı başına bir ekonomik rol üstlenmiş bulunan devletin (siyasal kertenin) belirleyiciliğine dayanıyordu. Öyleyse pre-kapitalist dönemin toplumlarının ve/veya onun kalıntılarının anlaşılması için siyasal veçhenin anlaşılması, haraca dayalı sosyal formasyonun sırrının açığa çıkarılmasının önkoşuludur. Meta fetişizmiyle ilgili olarak Marx, *İlk bakışta meta, çok önemsiz ve kolayca anlaşılır bir şey gibi gelir. Oysa metanın tahlili, aslında onun metafizik incelikler ve teolojik süslerle dolu pek garip bir şey olduğunu göstermiştir*[\[9\]](#) diyor.

Marx'ın bu saptamasını hatırlatan Fikret Başkaya, Türkiye'deki iktidarın yapısına, iktidar fetişizmine dikkat çekiyor ve eski rejimle bir kopuşun yaşanmadığını vurgular: 1923 sonrasında Türkiye'de geçerli rejim, retoriğe rağmen, imparatorluktan bir kopuşun sonucu olmadığı için, haraca dayalı sosyal formasyona özgü nitelikler, belirleyicilikler de etkili olmaya devam etti. Bugün de devam ediyor.”[\[10\]](#)

Uygulamaları bu pencereden görmek olguların açıklamalarında ve akıl ve insanlık dışılığını açıklamamıza imkân verecektir. Uygulamaları iktisadi pencereden *iktisadi akıl* çerçevesinden görüp açıklamaya çalışmak yanıltıcıdır. İktisadi önlemler bir *iktisadi akıl* çerçevesinde alınmamıştır. Zaten alınması da bu melez iktisadi formasyon içinde

düşünülemezdir. Uygulamaların iktisadi görünüm altında olması bizi şaşırtmamalıdır. Uygulamalar ve önlemler tam anlamıyla iktisat dışıdır. İktidar tarafından doğrudan doğruya “ gayrimüslimler potansiyel tehlike olarak görülmüş ve ekonomi gibi önleyici yöntemler ile, askerlik hizmeti gibi cezai tedbirler aracılığıyla onları bertaraf etmek gerekmiştir. Burada şunu bir kez daha belirtmekte fayda var: o dönemde askerlik rejim karşıtlarını cezalandırmak ya da caydırmak için devletin elinde en güçlü silah gibi algılanmaktadır.”[\[11\]](#) Bu bakımdan ekonominin *Türkleşmesini* bir sonuç olarak düşünmemiz gerekir.

Bürokratik burjuvazi iktidar adına kendisine rakip olabilecek her şeyi yok etmekte bir an bile tereddüt etmeyecektir. Rejimde bir kopuşun yaşanmaması 1. Jöntürk döneminde yarım kalan işler 2. Jöntürk dönemin ana politikası olarak uygulamaya konulur. Kısaca Osmanlı'nın dış fetihlerden gelen alışkanlığıyla, iç fetihle, - Holocaust için Taner Akçam'ın kullandığı kavramı ödünç[\[12\]](#) alıp ifade edersek - bu kez “ana evi”ni ziyaret etmiştir.

Şunun altını çizmekte yarar var; Osmanlı yöneticileri hiçbir şekilde gayrimüslimleri vatandaşları olarak görmemiş, haklarını tanımamıştır. Ki ardılları da aynı tavrı günümüze kadar sürdürecektir. *Osmanlı Millet Nizamnamesi* Üsküdar'ın ötesine gitmez. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında her dinden ve milliyetten üye varken, Ankara'da toplanan ilk meclise (kendilerini destekleyen gayrimüslim kişiler olmasına rağmen) hiç gayrimüslim üyenin çağrılmadığını da belirtelim. Meclis sadece Müslümanlara açıktır. Kemalistler başından itibaren gayrimüslimleri yurttaşı olarak görmemektedirler. Rıza Nur, Lozan'da mübadele fırsatı çıktığında tüm Gayrimüslimleri ülke dışına sürmek istemişse de bunları kabul edecek ülke bulamamış olduğunu esfle ifade etmektedir. Bu bakımdan bünyesine yabancı saydığı unsurları yok etmek gayet doğal bir şeymiş gibi algılanır.

Bu bakımdan, Müslüman-Türk sermayenin oluşturulmasının bu hukuk, ahlak ve insanlık dışı bir süreç olarak gerçekleştirilmesinin sonuçlarından biri de bu uygulamaların bölüşüme de etki eden bir ahlak dışılık eşlik ediyor.

Koraltürk, etnik temizlik politikası ve Gayri Müslim anasının bu coğrafyadan kazınmasına dair uygulamaların sürekliliğini “[E]rken Cumhuriyet döneminde ekonominin Türkleştirilmesi uygulamalarının benzerlerine İkinci Meşrutiyet döneminde de rastlanır. İttihatçılar-Kemalistler veya İkinci Meşrutiyet-erken Cumhuriyet dönemleri arasında genel olarak iktisat politikaları açısından bakıldığında gözlemlenen sürekliliğin ekonomiyi Türkleştirme bağlamında da gözlemlendiğini ifade etmek gerekir... [E]rken cumhuriyet döneminde, ikinci Meşrutiyet döneminde ulaşılan hedeflerden daha büyüğüne ulaşıldığı söylenebilir. Sözleriyle ifade ederken, sistematik politikanın önemli anlarını ve bu uzun süreç içindeki önemli kırılma noktalarına işaret eder: “Yitirilen topraklardan göç eden Müslüman nüfusun iskânı, 1915’te Ermeni nüfusun tehciri ve 1923’te Türk-Yunan nüfus mübadelesi gibi girişimler Türkiye nüfusunun etnik ve dinsel kompozisyonunda önemli değişiklikler yarattı. 1912’de gayrimüslimlerin bugünkü Türkiye sınırları dâhilinde yaşayan nüfus içindeki oranı %20 iken, yaşanan savaşlar ve göçler sonrasında Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı olan 1927 sayımı sonucuna göre, Hıristiyanların ülke nüfusu içindeki payı %2,64’e geriledi. Gayrimüslim nüfusun sayıca ve oranca azalmasına karşın, kalanları öncelikle Türkiye’yi terk etmeye zorlayan, kalacakları ise iyice etkisiz kılacak demografi mühendisliği uygulamalarına başvuruldu. Gayrimüslimleri baskı, sindirme ve yıldırma ile gözlerini korkutarak ülkeyi terk etmeye zorlayan ve şiddeti de kapsayan bu tür olayların en bilinenleri, 1934 Trakya Olayları ve 1955 6-7 Eylül Olayları’dır. Her türlü zor kullanımına karşın Türkiye’de yaşamayı sürdürmek isteyen gayrimüslimler *Vatandaş Türkçe Konuş!* kampanyası ve Varlık Vergisi uygulaması gibi kültürel ve ekonomik Türkleştirme uygulamalarına maruz kaldılar.”

İncelemesine Osmanlı’nın son dönem politika ve uygulamalarının özetlenmesiyle başlayan Koraltürk, bu uygulamanın sonuçlarını özetler:

“Doğu Trakya ve Batı Anadolu’da yaşayan Rumlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yerel örgütleri ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın ortak operasyonu ile Yunanistan’a göçe zorlandı[13]... Osmanlı devleti, birinci Dünya Savaşı sırasında gayrimüslim unsurlara karşı geniş çaplı bir

tehcir uyguladı. Bu uygulamanın yasal temelini 27 Mayıs 1915 tarihli tehcir kanunu oluşturdu. Buna göre sahillerdeki Rum köylüleri iç bölgelere yerleştirildi. Ermeni tehciri ise hazırlanan ayrı bir talimatname çerçevesinde gerçekleştirildi. Bir diğer gayrimüslim unsur olan Yahudiler, yoğun olarak buldukları Filistin'den ihraç edildiler. Diğer gayrimüslim unsurlardan Nasturiler, Süryaniler ve Keldaniler de tehcir edildiler... Gidenlerin sahip oldukları servetin el değiştirmesi de hedefti. Tehcir edilen Ermenilerin bıraktıkları mallara ilişkin olarak 26 Eylül 1915'te bir kanun çıktı. Rum mallarına ilişkin ise 21 Şubat 1916 tarihli bir talimatname hazırlandı... Aynı zamanda bırakılan mallar milli iktisat anlayışına uygun olarak el değiştirdi."

Koraltürk'ün alıntılıdığı Ahmet Refik Altınay sözleri sürecin veciz özeti gibidir: "İttihatçılar da kendilerine muhalif muharrirleri öldürürler. Rumları ve Ermenileri de aynı felakete duçar eylemeyi düşünürlerdi. Boykotajlar, milli ticaretler bu düşüncenin mukaddimesi gibiydi... Fakat milli ticaret, Türk unsurunun saadetine medar olmaktan ziyade felaketini hazırlamıştı. Cemiyet müntesiblerinin ticarete atılması ise artık münakaşalarda, müzayedelerde ortaklıklar vücade getiriyor, zavallı millet harbin en acı felaketleri içinde kesesini boşaltmak mecburiyetinde bulunuyordu." Bu olguyu Talat da yalanlamaz: "Anadolu'da milli şirketler tarafından yönetildiği için milli bir servet oluşturan, servet birikmesine rağmen gerektiği gibi gelişmeyen ve normal bir şekilde uygulanmayan bu teşebbüsler, çeşitli itiraz ve eleştirilere yol açmıştır. Vatandaşlara refah sağlama ilkesini, [Esnaf dernekleri] kurucularının -dolayısıyla bile olsa- hiçbir çıkar düşünmemeleri pekiştiriyordu. Ancak sonraları aynı ilke sayesinde kimi kişilerin yakın akrabaları ve dostları, ticaretle hiçbir ilişkileri olmadığı halde, büyük servetler elde ettiler ve bu da halkın bütün güvenini sarstı."

Çok dikkat çekmeyen ve fazla üzerinde durulmamış ve işlenmemiş dışlayıcı politikaların nirengi noktalarını ve söylemi ele alan Koraltürk politikadaki sürekliliği vurgular. Bu söylem ve uygulamaların gelecek süreçteki sert politikaların ipuçlarıdır. Ayrıca *milli mücadelenin* örgütlenmesi Ermeni ve Rum tehlikesi ve bu üzerine kurulmuş karakteri gelecek sürece yansır. Konsolos Horton'un raporunda işaret ettiği gibi İzmir'e giren ordu 'Ermeniler'i yok

etmek ve boş zamanlarda da Rumlar'la ilgilenmek üzere belli bir plan dahilinde hareket edilir.[14] “Dindaşlığa dayalı etnik çoğulculuğu veri olarak alan Milli Mücadele, Anadolu’da yaşayan ve ortak paydası İslâmiyet olan çeşitli etnik toplulukların İtilaf Devletleri ve bu devletlerin yardımıyla Anadolu’da bir Ermeni devleti kurmak ve Anadolu’yu Yunanistan’ın bir parçası haline getirmek isteyen Ermeni ve Rumların çabalarına karşı bir tepki hareketidir.” *Milli mücadeleyi* örgütleyen korku Ermeni ve Rumların geri gelme korkusudur. Gelecek dönem politikaları da kalanların/*bakiyelerin* yok edilmesi üzerine kurulması şaşırtıcı değildir. Koraltürk’e göre,

“Milli Mücadelenin zaman zaman itilaf Devletlerine karşı söyleminden daha sert bir söylemi Ermeniler ve Rumlara yönelik geliştirdiği ifade edilebilir. Bu söylemde öne çıkan konulardan birisi Osmanlı İmparatorluğu’nda gayrimüslimlerin, Müslümanların sefaletine rağmen zenginleştikleri görüşüdür. Bu söyleme göre Müslümanlar askerlik hizmetini yerine getirirlerken canlarını dahi yitirirler, gayrimüslimler ise sayıca artma imkânı bulmakta ve askerlik yerine çalışma hayatında yol aldıkları için zenginleşmektedirler.”

Kullanılan dil yapılacakların aynasıdır. Mebusların meclis konuşmalarından örnekler verir, Daha 1921 gibi *milli mücadelenin* ilk yıllarında, hıristiyanların *amele taburlarında* sonuçlanacak *askerlik* serüveni ile ilgili meclis görüşmelerinde kullanılan dil nefret söyleminin örnekleridir: Kütahya Mebusu “Cemil [Altay] Bey’e göre *Millet-i İslâmiye’nin vatanın muhâfaza-i istiklâl ve mevcudiyeti uğrunda hayât ve servetini feda ederken teba’a-i Osmâniye’den bulunan milel-i Hıristiyâniye’nin müdâfa’a-i vatan kaydından âzâde bir hâlde teksîr-i nüfûs ve tezyîd-i nüfuza çalışmaları vatandaşlık şeref ve haysiyetiyle kâbil-i te’lîf olamayacağından bi’t-tabf i bu gibi umûr-ı nâfi’a ve hidemât-ı vataniyeye şitâb ekmekten bir veçhile geri durmayacakları cihetle teklîf-i mezkûr hakîkaten becâ ve şâyân-ı kabul görülmekte...dir.*

Bu öneri hayat geçmez ancak “Milli Mücadele sırasında Ankara Hükümetinin egemen olduğu topraklar üzerinde yaşayan gayrimüslimlerin durumu zorlaşır. Onlara duyulan öfke

ve şüphe somut sonuçlar doğurur. 1921’de Ankara Hükümeti cephe hattında bulunan gayrimüslimlerin önlem olarak cephe gerisine sevk edilmesine karar verir.” Hıristiyanların topraklarından sökülüp ikinci bir sürgünü gerçekleştirir.

Çorum Mebusu Haşim [Apaydın] Bey yalnızca Hıristiyanların değil Musevilerin de bu kanun kapsamına alınmasını önerir. Sonra müzakereye geçilir. Canik mebusu Nafiz [Özalp] Bey *milel-i Hıristiyâne’nin de Türkler gibi taht-ı silâha alınması ve bunların da kânunda musarrah olduğu üzere, gayr-ı mü-sellah kısmında istihdamı lâzım gelir.* sözleriyle Hıristiyanların silahsız bir şekilde askerlik yapmaları görüşünü savunur. Bu görüş ile gayrimüslimlere karşı duyulan güvensizlik bir kez daha kendini gösterir.” Sonuçta *milli mücadele* yıllarına Hıristiyan erkekler yük hayvanı olarak geçireceklerdir. Ayvalık doğumlu çağdaş Elen edebiyatının güçlü kalemi İlias Venezis 31328 numara olarak geçirdiği bu yıllarını anlattığı özyaşam öyküsü *Esaretin Günlüğü Numara 31328* bu *amele taburlarını* resmeder.

Ankara ve onun İstanbul’daki temsilcileri daha Ankara hükümeti kontrolü ele geçirmeden İstanbul’daki Gayrimüslimler ile ilgili fişlemeler yapılmıştır. ”1 Kasım 1922’de İstanbul’un fiilen Milli hükümetin eline geçmesinden evvel M.M. Teşkilatının temas murahhası olarak çalışırken, teşkilatımıza girmiş tüccarlar ve iş adamlarıyla sıkı bir temas kurmuştum. Maksadım zafer olup İstanbul Milli hükümetin eline geçer geçmez, İstanbul’da Türk tüccarını bir araya toplayacak bir dernek kurmaktı. Önce maskelenmiş bir ön teşkilatla çalışmaya karar verdik. Bu teşkilatın adı Türkiye İktisadi İstihbarat ve Neşriyat Merkezi’ idi. On kadar tüccarı biner lira ile ortak yaparak on bin lira sermayeli bir anonim şirket kurmuştum. Şirket 1922 yılı Haziran başında faaliyete geçti. Türk Ticaret Salnamesi’ adlı bir eser yayınlamak bahanesiyle İstanbul’un bütün yazıhanelerine adamlarımızı dolaştırmakta, ne kadar Türk-Müslüman tüccarı, ne kadar diğerleri olduğunu tespit etmekteydik.” Ahmet Hamdi Başar’dan alıntılanan bu sözler, Jöntürklerin politikasının sürekliliğini ifade eder.

Meclis konuşmalarından yapılan örneklemeler, milliyetçilik , ırkçılık ve nefret söylemi

arasında salınmaktadır:

“Erzurum Mebusu [Mehmet] Salih [Yeşiloğlu] Efendi, ...Yahudilere karşı açıkça ayrımcı, kuşkucu ve dışlayıcı bir dil benimser. Salih Efendi konuşmasında şunları söyler: *Anadolu’da yaşayan gayr-ı müslimlerden her ferd kendi ırkdaşlarımız gibi dâ’ima hüsn-i mu’âmeleye mazhar olmuşlardır. Binâ’enaleyh bunlardan hıyanet edenler kendi fi’illerinin cezalarını kendi elleri ile çekmişlerdir. Bu Musevi Cemâ’ati-ne gelince; biz onlara onlar bize hüsn-i mu’âmele gösteren bu kavim gerçi memleketimiz iktisadiyâtı ile fazla oynadıklarına memnun olmadığımız hâlde sükûnetlerinden ve sakin bir hâlde vakit geçirdiklerinden dolayı kendilerine hüsn-i mu’âmele ediyoruz. Ancak bunları vaktiyle İspanyollar keserek, kovarak emvallerini zabt ederek ispanya’dan atmışlardır. Biz Türkler bir atıfet olmak üzere oradan kaçanları içimize aldık. Birkaç asırdan beri içimizde yaşıyorlar. Yalnız bir şeyi ma’a’1-esef arz edeyim ki, efendiler, bu cema’ât iki asırdan beri içimizde yaşadığı hâlde kendilerini ispanya’dan kovan insanların lisânlarını, ya’ni, İspanyolca’yı lisân-ı mâder olarak kullanıyorlar ve hâlâ lisânlarını terk etmemişlerdir ve Türkçeyi öğrenmeyi istemiyorlar ve öğrenmemişlerdir...*”

Kambiyo piyasasında ve borsada Türklerin zayıflığını dile getiren Aksaray mebusu Besim Atalay, konuşmasında bir taşla birkaç kuş vurmanın hesabındadır. Atalay’ın sözleri bir süre sonra gündeme alınacak olan Osmanlı Bankasını da hedef tahtasına koyar:

“Besim Atalay, ‘Efendiler! İktisadiyâtın can damarı olan kambiyoda Rumlar, Ermeniler, Yahudiler hâkim oldukça memleketin iktisadiyâtında, tâm bir salâh ümîd etmek boştur... Vâkı’a Bank-ı Osmanî, ben Türk tüccarına kredi yapıyorum diyor. Arkadaşlar: buna ben o kadar fazla i’timâd edemiyorum. Evet, Türk tüccarına kredi yapıyor. On bin liralık bir adama beş yüz lira, bir kredi midir rica ederim? Bu bi’1-akis ayağını bağlamaktır... Sonra Anadolu’da bugün Rum kalmamak üzeredir ve inşallah yalnız Türk kalacaktır. Meclis-i Âlînin himmeti ve Allah’ın inâyetiyle... Buradan ben mâlîmî doğrudan doğruya Londra’ya gönderir, satarsam şüphesiz daha fazla kâr edeceğim. Neden bu parayı İstanbul’daki Rumlara,

Ermenilere kazandırırım.... bi'1-hassa borsa millileştirilmelidir. Memleketimizde en büyük bir tehlike vardır Arkadaşlar, Yahudi tehlikesi. Bugün paramız bunların ellerinde oynuyor...' sözleriyle 'Yahudi tehlikesine' dikkat çeker... Gümüşhane Mebusu Cemal Hüsnü [Taray] Bey'in konuşmasındaki 'Türkiye'nin inkilâb devresinde ticâreti bir sınıftan diğer bir sınıfa, bir ırktan diğerine geçmektedir.' ifadesi dikkat çekicidir."

Sermayeyi Türkleştirme söylemi ve uygulamalarını meşru göstermeye yarayan çabalardan biri de Türkiye yurttaşı gayrimüslimlerin "yabancı" ya da "öteki" olarak tanımlanmasıdır.

"Buna dair bir örneği 1924 yılı bütçe kanunu görüşmeleri sırasında 1 Nisan 1924'te Karahisar-ı Şarki Mebusu İsmail [Şükrü Çelikay] Bey'in şu açıklamalarında bulmak mümkündür. 'Avrupa ile iktisâden olan münâsebetimizi iki nokta-i nazardan mütâla'a etmek lâzım geliyor, muhakeme etmek icâbediyor. Birisi ithalât diğeri ihracâtıdır. İthâl ettiğimiz eşyanın % 90'nı biz Türkler sarf ettiğimiz hâlde ma'a'l-eseef bunun vasıtallığını yapanlar Türkler değil Hıristiyanlardır... [V]âsıta olan ellerin ma'a'l-eseef bizden olmamalarındandır. İşte vâsıta olan ellerin bizden olamamaları ve bunların sû'-i niyeti, bir çok mahsulâtımızı ambarlarda çürütmeye sebebiyet veriyor...' Yukarıda örnekleri verilen Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında TBMM zabıtlarından derlenmiş ifadelerin temsil ettiği gayrimüslim karşıtı milliyetçi söylem, bu yıllardan başlayarak devam eden sermayeyi Türkleştirme uygulamalarının dayandığı anlayışı ortaya koymasından önem taşır."

Türkleştirme örnekleri olarak verilen Türklerin iktidarı alma süreçlerine denk gelen; İstanbul ve Edirne ticaret ve Sanayi Odalarının *millileştirilmesi*, Avukatlık kanunu ile gayrimüslimlerin *adalet* mekanizmasından uzaklaştırılması, bazı mesleklerin bunlar tarafından yerine getirilmesinin önlenmesi... gibi uygulamalar gayrimüslimler açısından *selametin* ebediyen ortadan kalktığını ve egemen zümrece kullanılan dilin yanında Mübadele sonrasında Rumlardan kalan mal varlıklarının talan edilmesi sürecinin bir bakıma gelecek yıllarda ki 6-7 Eylül 1955 pogromu, Varlık vergisi, 1964 kovulmaları... gibi uygulamaların habercisi olduğunu söylemek abartılı bir ifade değildir. Mübadele'de ki talanla ilgili

Koraltürk'ün değerlendirmeleri yapılacakların aynasıdır: “Gerek basında gerek TBMM’de yağmacı ve işgalcilerin kimlikleri genellikle açıkça ifade edilmemekle birlikte, örnekleri dile getirildiği üzere terk edilmiş malların yağması ve işgali sabittir. Faillerin çoğu kez kimlikleri açıklanmasa da eşraftan mebusa, hemen her kesimden insan bu olayların içinde yer alır. Hükümetin bu tür olayları engellemekte yetersiz kalmasında ise yegâne neden bürokratik mekanizmadaki aksaklıklar ve otorite boşluğu değildir. Yağmacı ve işgalcileri cesaretlendiren muzaffer ruh halini ve ülkenin içinde bulunduğu milliyetçi atmosferi görmek gerekir. Bu atmosfer gayrimüslim unsurlara karşı şiddetli bir dışlayıcı tavrı hâkim kılar. Örneğin iktisat Vekili Mahmut Esat [Bozkurt] Bey işgalden kurtarılmış bölgelerin durumu ile ilgili olarak 30 Aralık 1922’de TBMM’de yaptığı konuşmada *memleketin hukuken, târîhen, siyâseten sahibi Türkler olduğu gibi iktisâden de bu memleketin hakîki sahipleri olduklarını göstermişlerdir.* demektedir. Mahmut Esat Bey sıradan bir devlet adamı değildir. Bu nedenle gayrimüslimlere ilişkin değerlendirmesi aynı zamanda üyesi olduğu hükümetin de gayrimüslim unsurlara ve onların iktisadi yaşam içindeki yerlerine ilişkin bakış açısını yansıtır... Başka bir ifade ile ülkenin *aslî* unsurları kendi ülkelerini yeniden fethetmektedirler.” Yukarıda da söylendiği gibi dış talan imkanı kalmayan talancı bu kez *ana evini* ziyaret etmiştir.

[1] İkinci Mahmut döneminde Müslüman tüccarların gelişmesi için bazı önlemler alınmış, Müslümanlara da bazı imtiyazlar verilmiş ve İstanbul, İzmir, Bursa, Halep ve Şam gibi vilayetlerde kontenjanlar ayrılarak avantajlar sağlanmışsa da Müslüman tüccarlar bu avantajlardan faydalanamayarak durumu lehlerine çevirememişlerdir.

[2] Murat Koraltürk Erken Cumhuriyet Dönemide Ekonominin Türkleştirilmesi, İletişim, 2011.

[3] Taner Akçam, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu İmge 2002 s 101

[4] Osmanlı yöneticileri, İdeolojik arka planda Türkçü olmalarına karşın bunu ifade

edemediler, Osmanlıcılık onların kamuflaj malzemesiydi. İttihatçılar dağılan imparatorluğu bir arada tutmak, dağılmasını engellemek iddiasıyla yönetime el koyduklarında, Türkçülük diğer milliyetleri dışlayacağından açıktan Türkçülüğü savunamadılar. Fakat tüm bu Türkçü ve İslamcı eğilimlerine rağmen imparatorluğun tüm unsurları ile birlikte yaşamını devam ettirmesi gerektiğine olan inanç *devletin kurtarılması* (siz bunu ayrıcalıklı geleneksel sınıfın, ayrıcalıklarını kaybetmemek çabası olarak okuyun) fikri bu eğilimlerin Osmanlıcı bir kılıf altında sunulmasını gerektirmiştir. Bu konuda *cumhuriyeti* kuranların eli çok rahattır, çünkü ortada kurtarılacak imparatorluk kalmamıştır.

[5] Burada *Türk solunun* da içine düştüğü bir yanlış algılamaya dikkat çekmekte ve açıklamakta fayda var, Gayrimüslim burjuvaziyi *komprador* olarak nitelemenin maddi temeli yoktur. Gayrimüslim tacirlerin Batılı tacirlerle rekabetten doğan çelişkileri de vardır. Kapitalist ilişkilerin İmparatorluğun diğer bölgelerine oranla daha fazla geliştiği ve ihracata yönelik üretimin yoğun olduğu Ege Bölgesinde yabancı tacirlerle yerli Gayrimüslim tacirlerin şiddetli rekabet ve çatışma örneklerine ilişkin belgeler de mevcuttur, Batılı konsoloslar Rum ve Ermeni tüccarların rekabetlerinden rahatsızlık duymaktadırlar ve birçok kez kendi bakanlıklarına yerli Rum ve Ermeni tacirlerden şikâyette bulunmuşlardır. Hatta pazar egemenliği mücadelesinin cinayete kadar vardığı durumlara da şahit olmaktadır (Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi* Bilim Y. 1977 s 212-221)

[6] 18.ve 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun yaşadığı temel değişim, bir bürokratik burjuvazi ile ticaret burjuvazisinin doğuşudur. Bu burjuvazinin göze çarpan özelliği, kaynakları sultanın egemenliğinden ilk kez çekip almasıdır. Kaynaklar iki türlüydü: Birincisi, Batı tipi eğitimle oluşan beşeri kaynak, (Batı tipi eğitim sultana bağlılık yerine soyut bir Osmanlı devletine bağlılık fikri geliştirerek bu kurumlarda yetişen öğrenciler tahayyül ettikleri devlet ve toplumu yaşadıkları ortamda göremeyince, İmparatorluğu reforme etmeye başladılar. Osmanlı toplumu ve devletini yenilemeyi amaçlayan bürokratik burjuvazi böylece filizlenmiştir), İkincisi Batıyla ticari ilişki kurmuş olan azınlık tacirlerinin, önde gelen Batılı güçlerin yasal koruyuculuğu altına girmesiyle zenginleşen ticaret burjuvazisi, kendi

ekonomik kaynakları üzerinde tek söz sahibi oldu. Bu iki grup (bürokratik burjuvazi ile gayrimüslim ticaret burjuvazisi) birlikte Osmanlı burjuvazisini oluşturabilirlerdi fakat etnik ve dinsel çizgilerin ayrıştırdığı Osmanlı toplumsal yapısı içinde farklı yerlerde konumlanmalarından ötürü bu parçalı yapı devam etti.(Fatma Müge Göcek, Burjuvazinin Yükselişi ve Düşüşü Çev. İbrahim Yıldız Ayraç 1999s 104)

[7] A.Sait Çetinoğlu, Varlık Vergisi 1942-44, Ekonomik ve Kültürel Jenocid, BelgeY. 2009, s 22

[8] Samir Amin, *Peace, National and Regional Security and Development Same Reflexions on the African Experience*, Alternatives XIV (1989), s. 215-229.

[9] Karl Marx. *Kapital*, 1. Cilt, çev: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1978, s. 86. Akt. Fikret Başkaya, *Yediyüz, Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi*, Ütopya Yayınları, 1999, s. 285-286.

[10] Fikret Başkaya, *Yediyüz, Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi*, Ütopya Yayınları, 1999, s. 287

[11] Samim Akgönül, Türkiye Rumları, ulus-devlet Çağından küreselleşme Çağına bir Azınlığın Yok Oluş süreci, çev. Ceylan Gürman, İletişim, 2007 s 105.

[12] Ümit Kurt, "Türk'ün Büyük, biçare Irkı" Taner Akçam'ın önsözü, İletişim 2012, s 17

[13] Aynı politikalar 1934'te Trakya'dan Yahudilerin sürülmesinde, 1929-35 yıllarında ise Anadolu'daki kalabilen ve geri dönebilme sansına kavuşabilen Ermeniler için uygulanarak Suriye'ye sürgün edileceklerdir.

[14] Majorie Housepian Dobkin'in, *Bir Kentin Yıkılması, 1922 İzmir'i* Belge Y. 2012

Kaynak: birikimdergisi.com